

Případ Světlana. Proměny obrazu třetího odboje

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
26. září 2017 – 15. dubna 2018

Problematika třetího československého (protikomunistického) odboje představuje stále jedno z nedostatečně zpracovaných témat našich novodobých dějin, které je dosud provázáno nejasnostmi, řadou nezodpovězených otázek, emocemi a v neposlední řadě též účelovým nakládáním s historickými fakty. Na jedné straně jsou zejména soudobou publicistikou téměř veškerá protirežimní vystoupení vydávána za projevy autentického odboje a jsou psány povětšinou moralizující příběhy kladných hrdinů, na straně druhé však dochází pod vlivem módního „levicového revizionismu“ ke zpochybňování a relativizování postojů a činů skutečných odpůrců režimu, jsou odmítány prameny bezpečnostní proveniencí pro jejich údajnou malou vypovídací schopnost a lze se též setkat s prvoplánovým zpochybňováním pamětnických svědectví a vzpomínek jako takových. Lze proto jen uvítat, že z podnětu pracovníků Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek (autorský tým: Zdeněk Homola, Luboš Kokeš, Blanka Mouralová, Jaroslav Pinkas, Libor Svoboda, Martin Tichý) byla v září 2017 ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm zahájena výstava zabývající se jednou z nejkontroverznějších odbojových organizací působících v poúnorovém Československu. Divácky přístupná a po odborné, vizuální i architektonické stránce povedená „výstava o třetím odboji na Valašsku“ totiž názorně dokládá, že problematiku protikomunistické rezistence nelze nahlížet prostřednictvím zjednodušujících otázek a jednoznačných černobílých odpovědí. Dokládá, jak důležitá je pro historickou práci badatelská pokora k tématu, kritická práce s prameny, kladení relevantních otázek a zejména pochopení „ducha doby“, díky kterému jsme schopni plně docenit vzájemné souvislosti, a přiblížit se tak skutečným událostem.

Odbojová skupina Světlana, založená s největší pravděpodobností charismatickou, avšak spornou postavou bývalého partyzánského velitele Josefa Vávry-Staříka, bývá jedněmi označována za největší protikomunistickou odbojovou organizaci v Československu, druzí ji naopak interpretují jako uměle vytvořenou skupinu z popudu bezpečnostních pracovníků. Vedení Světlany, které se rekr-

tovalo převážně z řad moravských partyzánů nespokojených s nastoupenou cestou po „Vítězném únoru“ a pocitujících nedocení ze strany komunistického režimu, organizovalo v letech 1948–1949 jednotlivce do dílčích podskupin, které se v okresech východní, jižní a severní Moravy připravovaly na vypuknutí konfliktu mezi oběma světovými supervelmocemi a následné vystoupení proti poulnorovému režimu. Za tímto účelem získávaly informace, hromadily zbraně, budovaly lesní úkryty, vydávaly a rozšiřovaly protistátní letáky, hmotně podporovaly rodiny perzekvované režimem a v neposlední řadě též napomáhaly ohroženým osobám v odchodu do zahraničí. Oproti tomu reálné použití zbraní a obecně násilné akce se na základě dosavadního stavu poznání jeví spíše jako nahodilá či výjimečná. Stejně tak i plány ohledně únosů významných představitelů komunistického režimu byly – pokud vůbec existovaly – pouze v kategorii úvah. Je ale pravděpodobné, že se jednalo až o následný konstrukt vyšetřujících referentů Státní bezpečnosti (dále jen StB) s cílem ukázat odbojáře v nejhorším světle, a docílit tak jejich tvrdého exemplárního potrestání. Záměrem vedení skupiny bylo vybudování pevné organizační struktury v řádu vojenské kázně s co nejširší regionální působností, dále nábor nových členů a vytváření široké sítě sympatizantů pro případ vyhocení mezinárodní situace a očekávaný politický zvrat v Československu. Hlavní štáb široce založené organizace pod vedením bývalého partyzána Antonína Slabíka, další neméně sporné postavy, sídlil v Komořanech u Brna a řídil čtyři hlavní podskupiny: Světlana-Jarmila, Světlana-Makytka, Světlana-Zlín a Světlana-Jeseník.

Prostřednictvím dochovaných archivních pramenů výstava dokládá a potvrzuje mezi badateli již delší dobu známý fakt, že infiltrace odbojových skupin ze strany StB byla v poulnorovém období vskutku rozsáhlá. Vyhnout se důmyslně nachystaným nástrahám „kontrolních (volavčích) sítí“ bylo téměř nemožné. Provokace ze strany bezpečnostního aparátu měly ve svém důsledku pro odbojáře bez výjimky tragické následky. Čelit tomuto nebezpečí dokázaly pouze malé izolované ilegální skupiny sestávající pouze z několika jednotlivců, což rozhodně nebyl případ moravské Světlany. Každá formující se ilegální skupina musela nejdříve projít organizační fází, spočívající v získávání dalších protirežimně smýšlejících členů. Přestože opatrnost a konspirace byly nejvyšší prioritou, došlo mnohdy právě při této prvotní fázi k zapojení osob, jejichž prostřednictvím se podařilo StB skupinu kontrolovat, po určitou dobu ji dokonce řídit a později bez větších problémů likvidovat. Úspěch StB byl téměř vždy odvislý od nedostatečné míry konspirace aktérů třetího odboje. Také Světlana byla zpočátku kontrolována minimálně jedním spolupracovníkem StB, po první vlně zatýkání v březnu 1949

pak byla podstavena přímo velitelem I. oddělení Krajského velitelství StB Uherké Hradiště (Jaroslav Tureček) a dalšími dvěma spolupracovníky. Přes mnohá, byť nedostatečně podložena obvinění Josefa Vávry-Stařka a Antonína Slabíka, učiněná po roce 1989 převážně ze strany autorů literatury faktu, se však dodnes nepodařilo prokázat, že by jako zakladatel skupiny měli napojení či byli přímo řízeni československými bezpečnostními orgány.

Úspěšná infiltrace ze strany StB, která na základě dosavadních poznatků představuje specifický rys protikomunistické rezistence jako takové, však nesnižuje její význam, neboť lze předpokládat, že v mnoha případech – a moravskou Světlanu zřejmě nevyjímaje – byli agenturní pracovníci nasazováni do již existujících činných skupin, přičemž skuteční odbojáři neměli o provokativním záměru sebemenší tušení. Mnozí z těch, o kterých pojednává výstava a kteří riskovali svoje pohodlí, svobodu a některí i život, se nikdy nedozvěděli, že se od jisté doby stali součástí do detailů promyšlené a důmyslně nachystané zpravodajské hry, v níž ve skutečnosti byli nevědomými informátory bezpečnostních orgánů. Svoji činnost však vykonávali s plným nasazením, v dobré vůli a pevném přesvědčení, a proto nelze jejich počínání hodnotit jako nedostatečné. Míra rizika a následné postihy byly ostatně stejné jako v případech, které nebyly ze strany StB kontrolovány. Provokace byly obvykle prováděny s takovou vynalézavostí a rozmyslem, že bylo takřka nemožné je prohlédnout i ze strany těch, kteří jakožto bývalí příslušníci partyzánských jednotek měli bohaté zkušenosti s odbojovou činností již za okupace. I odboj, který byl částečně pod kontrolou StB, má svoje nedílné místo v dějinách protikomunistické rezistence a měl by být v tomto kontextu hodnocen jako odboj skutečný.

V šesti na sebe navazujících tematických expozicích, které jsou bohatě dokumentovány obrazovým materiálem, je návštěvník postupně seznámen se vznikem skupiny, její vojenskou strukturou, činností a následnou infiltrací a likvidací ze strany bezpečnostního aparátu. Texty na jednotlivých panelech nejsou dlouhé, jsou věcné a srozumitelné. Široké založení Světlany názorně demonstrovuje zvětšenina schématu organizace (tzv. „pavouk“) vyhotoveného operativními pracovníky bezpečnostních složek. Jde o výrazný exponát, který rozhodně nelze přehlédnout. Otázkou však zůstává, do jaké míry toto pozoruhodné schéma odpovídá skutečnosti a do jaké míry je konstruktem důstojníků StB. Je škoda, že autoři nevěnovali v této souvislosti více pozornosti kontaktům Světlany s ostatními domácími ilegálními organizacemi operujícími mimo region moravsko-slovenského pomezí. Z hlediska výzkumu třetího odboje ve vztahu ke kritice pramene jistě zaujme třetí panel nazvaný *Stali jsme se obětí StB*, který je zcela zaměřen na

snahy bývalých politických vězňů o obnovu soudního řízení v době politického tání v průběhu šedesátých let. Autoři správně upozorňují na dodnes bohužel ne všemi badateli doceněnou skutečnost, že ve snaze o dosažení rehabilitace od režimu, který před lety příslušníky třetího odboje odsoudil a uvěznil, se bývalí „muklové“ záměrně situovali do role obětí, k vlastní odbojové činnosti se nehlásili, všemožně ji zlehčovali a odůvodňovali násilím vynucenými doznáními, smyšleností a vykonstruovaností ze strany vyšetřovatelů StB. Okolnosti a způsob rehabilitačního řízení, zejména pak postavení žadatelů ve vztahu k tehdejšímu režimu, tak významnou měrou přispěly k životaschopnosti dodnes přetrvávajícího názoru, že v případě bývalých politických vězňů se v naprosté většině jednalo veskrze o oběti masové nezákonnosti, tj. zločinnosti první poloviny padesátých let, tedy nikoli o skutečné aktivní odpůrce režimu. Výstava též zajímavým způsobem poukazuje na to, jak se v průběhu doby proměňovalo chápání a interpretace moravské Světlany a jak komunistický režim až do roku 1989 pracoval s obrazem nepřítele až už v denním tisku, beletrii, filmu či rozhlasu, což názorně dokumentují vhodně zvolené ukázky včetně videoprojekcí. Neméně přesvědčivě působí též vystavené hmotné předměty – zbraně užívané „světlanáři“, cyklostyl, látky, kartotéka StB, radiopřijímače, dobové oděvy atp. Je dobře, že si výstava zachovala většinu prvků tradiční expozice, což výraznou měrou přispělo k její názornosti a srozumitelnosti.

Jako mimořádně přínosné lze hodnotit, že celková koncepce výstavy v maximální možné míře zachycuje časoprostorový rámeček a dobovou atmosféru, neboť jedině tak se lze s odstupem téměř sedmdesátí let vcítit do uvažování tehdejších aktérů a pochopit jejich činy. Autoři záměrně ponechali značný prostor přímým citacím z dobových písemných materiálů či denního tisku, neboť mnohdy i sebedokonalější interpretace archivního pramene nedokáže přesně zachytit skutečný smysl sdělení v jeho syrovosti a přímocharosti. Rozkrytí neobyčejně rozsáhlého a složitého případu, jehož bilancí byly více než čtyři stovky zatčených osob, z nichž devět bylo popraveno a desítky dalších odsouzeny k mnohaletému vězení včetně osmnácti doživotních trestů, je nadmíru komplikované. Celý případ je směsicí skutečností, polopравd a naprosto vykonstruovaných obvinění, přičemž primárními prameny pro zhodnocení činnosti celé široce založené skupiny zůstávají předně problematičké materiály bezpečnostní a justiční proveniencí. Nelze pochybovat o tom, že mnozí z odsouzených byli ve skutečnosti „pouze“ nešťastnými oběťmi, jejichž odbojová činnost se nekonala vůbec či byla zanedbatelná. Komunistický režim však vydal do společnosti jasný zastrážující signál a v celkem šestnácti soudních procesech se „světlanáři“ konaných v rozmezí let

1949–1951 názorně demonstroval, že jakýkoli projev odporu bude nemilosrdně potrestán.

Autorský tým si nekladl nárok na „jedinou možnou“ interpretaci případu, neboť i po důkladném a kritickém prostudování a posouzení veškerého dostupného archivního materiálu a pamětnických svědectví zůstává nadále mnohem více otázek než uspokojivých odpovědí. Jedním ze zásadních nedostatků limitujících naše poznání o Světlane a mnoha dalších odbojových skupinách, na který autoři poukázali, představuje omezený přístup k archivním dokumentům západních zpravodajských služeb v USA, Velké Británii a Francii, přičemž neméně limitující je též nedostatečný přístup k archivům ruským (sovětským). Dodnes tak například neznáme odpověď na zásadní otázku ohledně skutečné role a osudu Josefa Vávry-Staříka po jeho útěku do zahraničí. Vzhledem ke značnému zájmu o výstavu, která je situována v samotném „srdci odbojáckého kraje“, lze však s jistotou očekávat nová zjištění a další pamětnická svědectví. Příběh moravské Světlany je v souvislosti s mnoha utrpeními a zničenými lidskými životy stále přítomen a dodnes zůstává v živé paměti mnoha rodin na Valašsku, Uhersko-hradištsku i Zlínsku.

Přestože činnost skupiny byla od jisté doby provokována příslušníky a spolupracovníky StB a jimi částečně i řízena, dokládá aktivní odpor a osobní statečnost těch, kteří se po únoru 1948 dokázali postavit nastupujícímu totalitnímu režimu. Je též nezpochybnitelným a prokazatelným důkazem o bezohlednosti pracovníků StB, kteří ve snaze kontrolovat a řídit existující ilegální skupiny běžně užívali nezákonných provokačních metod. V kontextu tehdejšího mezinárodního vývoje dále dokládá pevné přesvědčení účastníků rezistence o brzkém pádu komunistického režimu. Celkově pozitivní vyznění výstavy ukazuje, že i ve skromnějších podmínkách regionálního muzea lze vytvořit zajímavou a podnětnou expozici, připravenou s obrovskou dávkou odborné erudice, zodpovědnosti k tématu a citlivého přístupu k problematice, která je v kraji svým způsobem stále „živá“. Na své si zcela jistě přijdou i mladší návštěvníci, které výstavou provází komentované komiksové ilustrace, prezentující problematiku odbojové skupiny odlehčenou formou. Potěšující je též nápad s „historickou dílnou“ situovanou v samém závěru výstavy, jejímž prostřednictvím jsou návštěvníci na základě rozboru konkrétních archivních dokumentů seznámeni s tím, co vše lze objevit v pramenech bezpečnostní proveniencí, a jak je správně interpretovat. Zájemce o danou problematiku, pro které je návštěva Rožnova pod Radhoštěm vzhledem k místu komplikovaná, zcela jistě zaujme stejnojmenný katalog, který vydal Ústav pro studium totalitních režimů a který v textové i obrazové podobě

shrnuje vše podstatné z výstavy a historie „světlanářů“. Výstavu, jejíž vernisáže se osobně zúčastnila paní Světlana Janíčková, dcera Josefa Vávry-Stařika, po níž byla odbojová organizace pojmenována, je třeba hodnotit jako zdařilou, navýsost záslužnou a po právu nominovanou na cenu Gloria Musealis. Lze si jen přát, aby se v brzké době stala výstavou putovní.

Petr SVOBODA

Stavíme nové Lidice. Otevření stálé expozice lidického domu

Památník Lidice, 14. prosince 2017

Památník Lidice se v posledních třech letech věnoval přípravě nového výstavního prostoru, který je sice v rámci dosavadních výstav a stálé expozice v lidickém muzeu atypický svým umístěním, ale jde naproti současným trendům zpřístupňování historie a zejména dlouhodobému záměru Památníku Lidice více otevírat téma obnovené vesnice. Je zároveň velmi významnou ukázkou vývoje architektury a designu poválečného období.

Památníku Lidice se podařilo odkoupit místní dům č. p. 116 a pod vedením kurátorky Luby Hédlové ho proměnit do původní podoby z padesátých let, kdy byly nově postavené budovy předávány lidickým ženám a dětem. Domy byly navrženy vítězi architektonické soutěže Františkem Markem, Václavem Hilským, Richardem Podzemným a Antonínem Tenzerem. Ženy si mohly vybrat mezi čtyřmi základními typy, které se ale od sebe výměrou příliš nelišily (pátá varianta vznikla sloučením jiných dvou typů). V rámci tehdejší bytové kultury se jednalo o moderní bydlení, v němž chtěl stát předevšim vyspělou úroveň, jíž mělo být brzy dosaženo všude na venkově. Tak byly mimo jiné nové Lidice na veřejnosti neustále prezentovány. První domy byly předány do užívání o Vánocích 1949, další v průběhu padesátých let, neboť výstavba byla komplikovaná.

Oficiální otevření expozice *Stavíme nové Lidice* se konalo 14. prosince 2017. Díky darům místních obyvatel mohlo dojít k restaurování původního mobiliáře, kterým byly v padesátých letech vybaveny interiéry. Povedlo se tak velice zdařile zrekonstruovat podobu obývacího pokoje i kuchyně v přízemí a ložnice s koupelnou v mezipatře. Ve zbývajících prostorách domu vzniklo jednak sociální zařízení pro

návštěvníky i personál (suterén), pokoj v patře zařízený k interaktivním vzdělávacím aktivitám pro školy a dětský pokoj v mezipatře zamýšlený jako badatelská s knihovnou (ta ale prozatím není v provozu). V obývacím pokoji jsou vhodně a bez rušivého dojmu instalovány ve stěnách zásuvné informační panely, které mapují postup výstavby nových Lidic, pietního území a připomínají také vznik Růžového sadu a osobnost sira Barnetta Strosse. Úpravami postupně prochází i zahrada náležející k domu.

Zcela jistě tak tato expozice přímo nabízí další možnosti, jak přiblížit nové Lidice a prostřednictvím nich stále připomínat i ty staré. Právě myšlenka propojit obě podoby Lidic v tématu domova a domu se odráží ve vzdělávacím bloku, který je nabízen pro druhý stupeň základních a pro střední školy. Příběhy čtyř původních obyvatel (dvou dospělých a dvou dětí) a jejich život ve staré a poté i v nové obci společně s využitím interaktivních pomůcek vytváří pro žáky zajímavý prostor pro uchopení lidické problematiky z jiného úhlu pohledu. Co pro ně znamená slovo domov? Co pociť ve chvíli, kdy jim někdo zničí právě ten jejich, byť by byl třeba v rámci navozené situace pouze z papíru?

Jediné, ale zcela pochopitelné negativum je spojeno s limitovaným počtem návštěvníků ve skupině, ať už v rámci komentované prohlídky nebo výukového semináře pro žáky, je vstup omezen na patnáct osob.

Při příležitosti otevření expozice byla pokřtěna publikace *Stavíme nové Lidice*, věnovaná jak samotné výstavbě i bytovému designu, tak rovněž prvním obyvatelkám – lidickým ženám a jejich postavení v tehdejší (socialistické) společnosti. Autorkami jsou editorka Luba Hédlová, Martina Lehmannová a Pavla Bechnerová.

Pavla BECHNEROVÁ